

Borislav Mikulić

Nauk neznanja. Retrospekcije o Kangrgi i nasljeđu praxisa

Arkzin d.o.o., Zagreb 2014.

Nova knjiga profesora Borislava Mikulića, predstojnika Katedre za teoriju spoznaje pri Odsjeku za filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, izašla je upravo povodom sjećanja na 50. godišnjicu pokretanja, a 40. godišnjicu gašenja časopisa *Praxis*, u vrijeme kada se i istim povodom održala konferencija o *praxis* filozofiji na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na kojoj su aktivno i pasivno sudjelovali nastavnici i studenti filozofije iz cijele Hrvatske. *Nauk neznanja* nije jedinstveno djelo, već zbir tekstova od 1985. godine do danas, što uključuje komentare, osvrtne, rasprave i intervjue te je prema tome knjiga i organizirana. S obzirom na to djelo obiluje i mnogim ekskursima koji daju analizu konteksta kako praksisovskog, tako i post-praksisovskog perioda, naročito devedesetih godina kada kreću sustavni napadi na ostavštinu *praxisa* i preorijentacija u kulturi na sakralizaciju „patriotskih“ tema. To je razdoblje veoma značajno jer se i kritika praksisovaca bitno preorijentirala (čime je izgubila na kritičkoj oštrocima), ali su zato njezinu ulogu preuzeli neki drugi intelektualci (npr. Dubravka Ugrešić i

Boris Buden). Kako je Kangrga ipak glavni „junak“ *Nauka neznanja*, najviše je prostora iskorišteno za njega, njegovu filozofsku poziciju, njegov odnos spram kontingentne stvarnosti.

Prvi dio pod naslovom „Isčezavanje“ uključuje Mikulićev govor (naslovljen simbolično: „Život kao prebivanje u negativnom“) na Kangrginoj komemoraciji 12. svibnja 2008. godine gdje je autor demonstrirao koliko duboko poštovanje ima spram Kangrgi i njegove ostavštine, unatoč mnogim teorijskim razilaženjima koja na vidjelo izlaze u intervjuu i imaginarnom disputu na kraju knjige. Također, tu je i tekst „*Praxis* na ekspoziciji: epitaf ‘mišljenju revolucije’“ koji je u simboličkom smislu za *praxis* pandan komemorativnom govoru pojedinoj preminuloj osobi. Drugi dio – „Brisanja“, odnosi se na tragični tranzicijski period, tj. nestajanje *praxisa* iz diskursa. Pri tome nisu uzeti notorni primjeri intervencije šovinističke državne vlasti nego je dan primjer ignoriranja *praxisa* u kulturnoj antropologiji (primjer zbornika o iskustvu socijalističke

kulture Instituta za etnologiju i folkloristiku) i na Subversive festivalu 2008. godine čija je tema bila '68. godina. Dakle, podzastupljenost *praxisa* Mikulić primjećuje i na lijevoj intelektualnoj sceni. Tekst „Karl Marx u SC '68.“ oslikava Kangrgino iskustvo iz 1968. kada su njega i Gaju Petrovića dvoje studenata upozorili na skup u Studentskom centru povodom 150. godišnjice rođenja Karla Marxa. Međutim, odaziv je bio veoma slab. Treći dio – „Politički ekstrospekt '90-ih“ sadržajno pomalo odskače od ostatka knjige. Može se reći da on daje kontekst već iznesenome – kobnim „iščezavanjima“ i „brisanjima“. Tu su predmet interesa neki popratni događaji na kulturno-intelektualnoj sceni devedesetih godina koji se uklapaju u dominantno ideološko ozračje toga vremena. Prvi tekst se bavi Žmegačevom kritikom Dubravke Ugrešić s ciljem prikazivanja Žmegača kao „preobraćenika“ s kritičke teorije u nacionalnog intelektualca (na primjeru zamjeranja Dubravki Ugrešić što se u svojim djelima bavi estetizacijom smrti, odnosno estetizacijom ratne pogibelji). U teorijskom smislu primjer je pogođen, makar Žmegač sigurno nije eklatantan primjer „preobraćenika“ na postjugoslavenskoj sceni Hrvatske. Možda ga Mikulić baš zato spominje, želeći ilustrirati koliko je daleko otišao nacionalistički diskurs, odnosno diskurs „sarkralizacije“ nacionalnoga. Sljedeći

tekst uglavnom govori o doprinosu Borisa Budena u tranzicijskom periodu koji je naročito vidljiv u njegovim *Barikadama*. „U tom smislu Budenove *Barikade* skrivaju i ujedno odaju, poput simptoma, prazno mjesto hrvatske postpraksisovske filozofije koje tako eklatantno zjapi“ (Mikulić, 2014: 69). Zanimljiva je okolnost da je Buden odsutan – on je u Njemačkoj odakle „popuje“ o Hrvatskoj. Nije, stoga, teško primijetiti ništavilo koje dominira kulturno-intelektualnom scenom Hrvatske kada beskompromisna radikalna kritika zapravo *jest*, ali *nije ovdje*. Izuzetno je zanimljiv sljedeći tekst pod naslovom „Tramvaj zvan utopija“ u kojemu se iznosi Kangrgina „anegdota“ iz tramvaja gdje se sarkastično brecnuo na radnice koje su se žalile na materijalnu bijedu i obespravljen položaj u društvu rekavši im, parafrazirano, da su to i „zaslužile“ (zbog čeznuća za državom i državotvornošću, što se uzimalo kao opći način mišljenja većine hrvatskog stanovništva). Na to se nadovezuje i poznati Kangrgin animozitet prema Hercegovcima koji su za njega bili utjelovljenje svega regresa devedesetih godina. Ono što je u tome najzanimljivije jest to da Kangrgin nastup nikako nije iznimka na ljevici u devedesetima (pa i još nešto kasnije). Nedvojbeno je lijevi diskurs tada, marginaliziran i poražen, ispoljavao opravdani *ressentiment* u liku simboličkih figura kao utjelovlje-

nja reakcionarnoga. Može se reći i da je veliki poraz na političkom terenu, osim „iščezavanja“ i „brisanja“ rezultirao i otupljenjem kritičke oštrice. Na to se nadovezuje i sljedeći tekst koji govori o *praxisu* u kontekstu univerzalizma i nacionalizma hrvatske filozofije. Tu se vidi to očito otupljivanje kritičke oštrice sadržano u teorijskoj rezignaciji i cinizmu kao glavnom simptomu poraza.

Četvrtim dijelom, „Topičkim introspektom“, Mikulić nas vraća u uže filozofsko područje, posvećujući naročitu pažnju odnosu *praxisa* i Frankfurtske škole te filozofskim kategorijama koje su praksisovci, oslanjajući se na klasični njemački idealizam, ponajviše razvijali – „vrijeme“, „revolucija“, „praksa“, „rad“, „utopija“. Spominje se još i odnos prema umjetnosti. „Topički introspekt“ obiluje filozofskim žargonom i ezoteričnim filozofskim raspravama – tu se rasprava oko pojmova vodi na razini same filozofije, odnosno povijesti filozofije i jezika filozofije. Zbog toga obiluje referencama na grčke filozofe (naročito Parmenida i Heraklita) i Heideggera. Posebno je dobro obrađen dio „Vrijeme kao povijest“ što je zapravo prikaz Kangrgine knjige *Praksa, vrijeme, svijet* za koju Mikulić kaže: „Stoga ova studija Milana Kangrge ne svjedoči samo o jednom stanovištu objašnjenja nego prije o jednom klizištu misaonog htijenja, o rastakanju veza

danog svijeta, o rastvaranju drugih svjetova, toliko magično privlačnih u svojoj utopičnosti da mame poput onog umjetnika koji je za uvijek ušao u svoje vlastito djelo. Njemu pripadaju najljepše stranice Kangrgine knjige“ (*ibid.* 121). Rasprava o umjetnosti zapravo je nastavak priloga o pomanjkanju prisustva *praxisa* u diskursu. Tu se analizira odnos *praxisa* spram umjetničke avangarde te njihova veza obiju prema društvenom polju (autonomnost umjetnosti i autonomnost filozofije). „Didaskalije“, peti dio *Nauka neznanja*, intervju je s Kangrgom održan 1. svibnja 2007. godine povodom njegova 84. rođendana. Mikulić u tom intervjuu kratkim i britkim pitanjima potiče iznošenje na vidjelo glavnih postavki Kangrgine filozofije te njegov stav prema svijetu u kojemu trenutno živi (N.B. s posebnim naglaskom na akademskom polju, pa je znakovita njegova kritika bioetike koja je tada bila u povojima, a danas dominira Odsjekom za filozofiju). Dovoljno je razloga da se intervju naslovi „drveno željezo“ jer Kangrga mnogo toga označava „drvenim željezom“, opravdano ili ne, i to je svakako jedno od glavnih obilježja njegova načina razmišljanja – „desni intelektualac“, „analitička filozofija“ samo su jedni od „drvenih željeza“ s kojima se Kangrga borio, kao i protiv „pomodnih“ pravaca u filozofiji u što ulaze, osim bioetike, i derivati psihoanalize u filozofiji,

kao i antihumanistički marksizam („neomarksizam“ – tu se referira na Althussera i njegovo nasljeđe). No, premda stvarni intervju nije dobio naslov „drveno željezo“, imaginarni disput ipak jest – Mikulić je zadnji dio knjige oblikovao kao imaginarnu raspravu između sebe i Kangrge vezanu uz Kangrgina predavanja o klasičnom njemačkom idealizmu. Tu su razmatrani brojni pojmovi i filozofski problemi (primjerice: transcendentalizam, spekulacija, yoga, moralitet, majčinska ljubav, primat praktičkoga, istina, dijalektika, moderno, postmoderno, itd.) te se kod svakoga predmeta primjećuje razilaženje između Mikulića i Kangrge, ponekad blago, a ponekad značajnije. Taj je imaginarni disput možda i najzanimljiviji dio *Nauka neznanja* jer je on, u toj formi, oživotvorenje same istinske filozofije – one u dijalogu i sukobu ujedno, one koja se istovremeno i afirmira i negira te koja je pravo „odgajanje odgajatelja“. Konačno, to i jest „nauk neznanja“ – aluzija na život kao „prebivanje u negativnom“ (kako je i Mikulić nazvao govor na Kangrginoj komemoraciji). Drugim riječima, u živoj filozofiji, u istinskoj dijalektici, „nauk znanja“ i „nauk neznanja“ padaju u jedno, kao „Ja“ i „Ne-ja“ kod Fichtea, na čije je djelo aluzija (*Wissenschaftslehre* kao *Nauk znanja*).

Nauk neznanja nije samo zbroj svojih fragmenata, već i mnogo

više od toga – on je cjelina koja govori o ugaslom životu jedne autentične filozofije te o anticipaciji perspektivâ koje se u budućnosti otvaraju prema nasadama te filozofije i u kontekstu novoga vremena. U „nauku neznanja“ sadržana je evokacija klasičnog njemačkog idealizma bez kojega ni nema *praxisa*, što znači da bez njega nema ni „mišljenja revolucije“, odnosno mišljenja života/prakse kao „prebivanja u negativnom“. Osim toga, sintagma u naslovu može se tumačiti i kao reakcija na svu nevaljalost i trulež postpraksisovskog perioda kojom se Mikulić bavio – nakon vremena „nauka znanja“ došlo je vrijeme „nauka neznanja“. Tu je i skepsa spram horizonata kojima se otvara suvremena filozofija – okreće li se ona „nauku neznanja“ kao razdoblju ignorancije i mediokritetstva (neki Kangrgini odgovori u intervjuu sugeriraju to)? Kako bilo da bilo, s razlogom možemo zaključiti da je *Nauk neznanja* zaokružen pregled suvremenoga ništavila koje je ispunilo prostor nakon *praxisa*, autentičnijeg (ako ne baš potpuno autentičnog) filozofiranja i otvorenijih perspektiva. Ostaje, međutim, nada da je taj negativitet, izražen u samom naslovu, tek jedan moment prije vlastitog ukidanja, prije negacije negacije.

Karlo Jurak